

Кормич Б. А.,
д. ю. н., професор, завідувач кафедри
морського та митного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(м. Одеса, Україна)

УДК 342.92:339.543

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА МИТНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

В даній статті аналізуються окремі елементи концепції глобального адміністративного права щодо шляхів та способів його впливу на національні законодавства. Розглядаються причини глобалізації норм адміністративного права та фактори, які сприяють інтеграції національного та глобального правового порядків. В якості ілюстрації таких процесів висвітлюються трансформації, що відбуваються у митному законодавстві під впливом глобальних норм та стандартів щодо лібералізації зовнішньоторговельного режиму та сприяння торгівлі. Запропонована класифікація стандартів глобального адміністративного права.

Ключові слова: глобальне адміністративне право, митне законодавство, лібералізація торгівлі, сприяння торгівлі, гармонізація митних процедур.

Borys Kormych. The Globalization of Administrative Law and the Customs Legislation. – Article.

The present article provides the analyses of the particular elements of the Global Administrative Law concept with respect to ways and means of its influence upon national legislations. The reasons for globalization of the administrative law rules and factors facilitating the integration of national and global legal orders are reviewed. Those processes are illustrated through highlighting the transformations took place in the customs legislation under influence of the global rules and standards for trade liberalization and trade facilitation. The classification of the Global Administrative Law standards is proposed.

Keywords: Global Administrative Law, customs legislation, trade liberalization, trade facilitation, harmonization of customs procedures.

Кормич Б. А. Глобализация административного права и таможенное законодательство. – Статья.

В данной статье анализируются отдельные элементы концепции глобального административного права относительно путей и способов его влияния на национальные законодательства. Рассматриваются причины глобализации норм административного права и факторы, содействующие интеграции национального и глобального правовых порядков. В качестве иллюстрации таких процессов освещаются трансформации, происходящие в таможенном законодательстве под влиянием глобальных норм и стандартов по либерализации внешнеторгового режима и содействию торговле. Предложена классификация стандартов глобального административного права.

Ключевые слова: глобальное административное право, таможенное законодательство, либерализация торговли, содействие торговле, гармонизация таможенных процедур.

Вступ

Дискусія щодо процесу глобалізації адміністративного права ведеться вже щонайменше два десятки років та призвела до формування доволі цілісної концепції глобального адміністративного права. Але витоки даної проблематики сягають ще більш давнього періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст., коли почалося обговорення правової природи процедурних норм та актів міжнародних міжурядових організацій.

Залишаючи системні питання глобального адміністративного права за рамками даної наукової розвідки, ми спробуємо окреслити найбільш важливі аспекти впливу процесу глобалізації на сучасне національне адміністративне право та відповідні трансформації, що відбуваються в адміністративному праві у результаті такого впливу. При цьому, в якості прикладу буде використано митне законодавство та ті трансформації, які відбуваються у ньому завдяки формуванню глобальних стандартів.

Слід зазначити, що у міжнародному праві термін «митне законодавство» прийнято тлумачити у дещо інший спосіб, ніж це зазвичай робиться вітчизняними правознавцями. Так, згідно з Розділом 2 Загального додатку Конвенції Кіото, «митне законодавство» це – «сукупність законів та підзаконних актів, що стосуються ввозу, вивозу, переміщення або зберігання товарів, застосування і забезпечення виконання яких покладено безпосередньо на митну службу, а також будь-яких нормативних розпоряджень, виданих митною службою в межах

її компетенції» [1]. Як ми бачимо, виокремлення відповідної групи правових норм здійснюється через функції окремого суб'єкта владних повноважень – «митної служби», яка їх застосовує та забезпечує виконання. Таким чином, за такого підходу дане поняття охоплює широке коло правил, які застосовуються щодо товарів під час переміщення через митні кордони. Але, разом з тим, вказує і на той факт, що до такого переміщення можуть застосовуватися і норми інших галузей законодавства (наприклад екологічного або законодавства, що регулює функціонування тих або інших видів транспорту тощо).

I. Передумови процесу глобалізації адміністративного права

Обрання митного законодавства для ілюстрації даного процесу не є випадковим, адже протягом багатьох сторіччь такі сфери державного управління (або публічного адміністрування) як зовнішня торгівля та мореплавство ніколи не були виключно внутрішньою справою і одними з найперших відчували вплив певних міжнародних узгоджень інтересів різних держав. Подібні узгодження можуть виникати в декількох випадках, коли:

- національні суб'єкти владних повноважень регулюють відносини, які виходять за межі однієї країни;
- національні суб'єкти владних повноважень безпосередньо здійснюють транскордонну взаємодію;
- міжнародні організації виконують певні адміністративні функції [2].

Зокрема, вже з середини XVIII ст. між європейськими країнами починають укладатися міждержавні угоди про торгівлю та навігацію, які передбачають надання режиму найбільшого сприяння, тим самим зв'язуючи держави у питаннях застосування оподаткування та адміністративних обмежень зовнішньої торгівлі, правил щодо допуску іноземних суден у порти тощо [3]. Перший митний союз – Німецький митний союз (*Zollverein*) – було створено у 1834 р. Перша повноцінна міжнародна міжурядова організація з митного співробітництва – у 1891 р. згідно з Конвенцією щодо заснування міжнародного союзу з публікації митних тарифів (Брюссель, 5 червня 1890 р.) [4].

Що ж стосується горизонтального співробітництва, то, наприклад, за участю митної служби України «було укладено 223 міжнародні договори, з яких 186 є чинними на сьогодні (з них 3 міждержавні, 63 міжурядові та 123 міжвідомчі угоди)» [5].

Можливість міжнародного впливу на адміністративне право багато у чому обумовлено такою специфікою даної галузі як значний рівень фрагментації. В цілому, можна говорити про те, що вся сукупність норм адміністративного права складається з трьох основних груп:

1) те, що ми розуміємо під загальним адміністративним правом, або у західній доктрині «установче» адміністративне право, що визначає систему та повноваження органів виконавчої влади та основні принципи їх діяльності;

2) галузеве матеріальне адміністративне право, що формується в рамках публічного адміністрування в окремих напрямках державної політики;

3) процедурне адміністративне право, що визначає порядок прийняття рішень суб'єктами владних повноважень.

При цьому, важливою особливістю є те, що значна частина галузевих матеріальних та процедурних норм адміністративного права «створена безпосередньо органами виконавчої влади відповідно до їх повноважень, які надають їм можливість розробляти свої власні правові режими...» [6]. Власне кажучи, саме можливість існування значної кількості відносно самостійних галузевих адміністративних правових режимів, що мають власні принципи та процедури, і створює умови для глобалізації таких режимів, не порушуючи основ національного адміністративного права. І до того ж, подібна фрагментація адміністративного права є досить зручною для сприйняття фрагментованого міжнародного права з різним ступенем розвитку окремих правових режимів.

Традиційні адміністративне право та процес є багато у чому результатом діалектичної взаємодії та протиріч між «вічними конституційними доктринами і раціональними адміністративними принципами, з одного боку, та потребами прагматичних урядових дій, обумовлених політикою у поточному історичному контексті, з іншого» [7].

Але з процесом глобалізації з'являється щонайменше три фактори, які «глибоко і міцно інтегрують адміністративне право у транснаціональний правовий простір» [2].

По-перше, це *вплив на внутрішнє законодавство джерел права, які мають зовнішнє походження*. Причому такий вплив може полягати не лише у класичному застосуванні положень міжнародних угод, замість національних нормативно-правових актів, а й у встановленні певних міжнародних стандартів щодо особливостей застосування

національного законодавства (наприклад, однакове або недискримінаційне застосування).

По-друге, це *розширення кола іноземних суб'єктів, які здійснюють функції публічного адміністрування*. На міжнародному рівні це проявляється у виконанні міжнародними організаціями певних адміністративних функцій. На міждержавному – у підвищенні впливу актів іноземних адміністративних агенцій та необхідності врахування інтересів іноземних суб'єктів на формування горизонтальних зв'язків між національними правовими режимами.

По-третє, це *поширення адміністративно-правового регулювання на ті види діяльності, що виникли завдяки розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій* (телекомунікації, електронний документообіг, електронні платежі тощо). Формування уніфікованих адміністративно-правових норм в таких сферах обумовлюється єдиними стандартами та технологіями.

II. Динаміка процесу формування глобальних стандартів у митному законодавстві

Оскільки, як вже зазначалося, у сфері митного права міжнародний вплив на національні законодавства має порівняно більш давню історію, то не дивно, що цілий ряд правил та принципів, які на сьогоднішній день вважаються звичайними для національних митних законодавств, насправді сформувалися на міждержавному рівні.

Так, перші приклади формування універсальних норм сягають ще 1923 р., коли була підписана Міжнародна конвенція щодо спрощення митних формальностей [8]. Найважливішою особливістю Конвенції 1923 р. було те, що переважна більшість її норм була спрямована саме на встановлення єдиних правил та стандартів для внутрішнього законодавства країн-учасниць. При цьому, в її рамках можна виділити декілька основних груп інструментів впливу на національне митне законодавство:

1) *встановлення галузевих принципів державного регулювання зовнішньої торгівлі*. Зокрема, запроваджувалися такі принципи, як: відсутність перешкод через надмірні, непотрібні або довільні митні або інші подібні формальності (ст. 1); справедливе ставлення у застосуванні митних або інших подібних формальностей та утримання від несправедливої дискримінації торгівлі інших країн-учасниць (ст. 2);

2) *рекомендаційні норми щодо порядку здійснення адміністративних процедур, пов'язаних з митним регулюванням*: видача імпортерських та експортерських ліцензій (ст. 3), подання сертифікатів походження товарів (ст. 11), організація митного оформлення (оформлення у внутрішніх митницях, оформлення поза робочим часом) (ст. 14);

3) *безпосереднє встановлення процедури тимчасового ввезення комерційних зразків*, включаючи форми необхідних документів (ст. 10);

4) *встановлення положень щодо взаємного визнання адміністративних актів*, зокрема, заохочення укладання угод щодо взаємного визнання сертифікатів відповідності (ст. 13), внесення до внутрішнього законодавства положень щодо визнання печаток та пломб митних органів інших країн, накладених на товари у режимі транзиту та митного складу (ст. 14);

5) *встановлення групи імперативних норм, спрямованих на захист прав суб'єктів ЗЕД*: належна публікація актів митного законодавства заздалегідь або принаймні одночасно із набуттям ними чинності (ст. ст. 4, 5, 6); відшкодування через адміністративну, судову або арбітражну процедуру збитків через неправильне застосування законодавства митною адміністрацією (ст. 7); надання можливості випуску товарів у обіг до вирішення спорів щодо сплати мита (ст. 8).

Як ми бачимо, багато із правил Конвенції 1923 р. були надзвичайно прогресивними на той час, а деякі із встановлених нею правил (наприклад, щодо відшкодування збитків, завданих митницею), в Україні не вирішені й до сьогодні. Але з іншого боку, діючий Митний кодекс України (далі – МКУ) [9] містить норми, які ґрунтуються на положеннях вищезазначеної Конвенції, причому такі норми вже є цілком автономними. Наприклад, це особливий порядок набрання чинності актами митного законодавства (ст. 2 МКУ) або випуск товарів до вирішення спорів про коригування митної вартості (ст. 55 МКУ).

Ну і нарешті, у цьому аспекті необхідно згадати загальне положення норми ч. 2 ст. 7 МКУ, згідно з якою «державна митна справа здійснюється із додержанням прийнятих у міжнародній практиці форм декларування товарів, методів визначення митної вартості товарів, системи класифікації та кодування товарів та системи митної статистики, інших загальноновизнаних у світі норм і стандартів».

Взагалі глобалізацію законодавства, що регулює зовнішню торгівлю в цілому, та митного законодавства, зокрема, можна розділити на два взаємопов'язані процеси:

1) *прогресивна лібералізація (Progressive Liberalization)* світової торгівлі (як це визначено у ст. XXVIII bis ГАТТ-47);

2) *спрощення торгівлі (Trade Facilitation)* (вперше визначено у Рекомендації № 4 Центра Сприяння Торгівлі та Електронного Бізнесу Європейської Економічної Комісії ООН від 1974 р.).

Процес *лібералізації торгівлі*, що активно розпочався після підписання Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1947 р. [10], був спрямований, в першу чергу, на формування зовнішньоторговельного режиму держав, тому базувався на встановленні спільних принципів (Ст. I ГАТТ «Загальний режим найбільшого сприяння», Ст. III ГАТТ «Національний режим») та на формуванні індивідуальних зобов'язань держав щодо рівня тарифних та нетарифних бар'єрів (Ст. II ГАТТ «Розклади поступок»). Різного роду питання узгодження адміністративних процедур, як наприклад, застосування антидемпінгових та компенсаційних мит (Ст. VI ГАТТ) або оцінки товарів для митних цілей (Ст. VII ГАТТ), мали похідний характер і були спрямовані на забезпечення дотримання зобов'язань щодо зовнішньоторговельного режиму.

Разом з тим, тісно пов'язаними із реалізацією положень ГАТТ-47 є процеси європейської інтеграції, що призвели до формування сучасного митного законодавства ЄС. В даних процесах у фокусі були саме питання гармонізації митних процедур окремих держав, з метою створення митного союзу, в якому країни-члени будуть у однаковий спосіб застосовувати митне законодавство. Зокрема, основні принципи гармонізації митних процедур були сформовані в рамках Групи вивчення Європейського митного союзу (*ECUSG*), що діяла протягом 1947–1950 рр. [11] Зокрема, основні результати діяльності *ECUSG* були окреслені у доповіді, представленій 20 квітня 1950 р. Секретаріату ГАТТ [12] та включали:

– Брюссельську товарну номенклатуру 1949 р., розроблену як основу майбутнього спільного митного тарифу митного союзу;

– пропозиції щодо переважного застосування адвалорних ставок мита та залишення специфічних ставок лише у виключних випадках;

– визначення «ціни транзакції вільного ринку», як бази оподаткування, до якої повинні додаватися всі платежі та витрати, пов'язані із купівлею та транспортуванням.

І хоча на тому етапі діяльність *ECUSG* обмежувалася поданням звітів зацікавленим державам та отриманням у них коментарів, вже

у 1949–1950 рр. цілий ряд європейських країн почав використовувати їх рекомендації та запропоновану товарну номенклатуру. Більше того, після утворення за результатами переговорів *ECUSG* Ради митного співробітництва подібні правила почали застосовуватися і країнами, що не приймали участь у формуванні митного союзу.

Процес реалізації заходів із *сприяння торгівлі* став логічним результатом значного просування у лібералізації торгівлі та суттєвого зменшення тарифних і нетарифних бар'єрів. Відповідно, більш помітним став негативний ефект від значного обсягу митних формальностей, що підлягають виконанню при імпорті або експорті.

Відповідно до Рекомендації № 4 Центра Сприяння Торгівлі та Електронного Бізнесу Європейської Економічної Комісії ООН від 1974 р., метою сприяння торгівлі є зменшення видатків на міжнародні торговельні операції, які досягаються через спрощення, гармонізацію та стандартизацію [13].

Спрощення представляє собою процес ліквідації всіх непотрібних елементів та дублювання формальностей, процесів та процедур.

Гармонізація – вирівнювання національних формальностей, процедур, операцій та документів з міжнародними конвенціями, стандартами та практиками.

Стандартизація – процес розвитку узгоджених на міжнародному рівні форматів для практик і процедур, документів та інформації.

Важливою особливістю реалізації заходів із сприяння торгівлі є те, що джерелами відповідних норм та стандартів є як традиційні міжнародно-правові інструменти (Конвенція про гармонізацію та спрощення митних процедур ВМО або Угода щодо сприяння торгівлі СОТ), так і нетрадиційні – зводи стандартів, рекомендації, методики, розроблені ВМО, СОТ, ЄЕК ООН тощо.

III. Типологія стандартів глобального адміністративного права

Взагалі, вплив сучасних глобальних стандартів на національне адміністративне право є досить складним та багатовимірним. Разом з тим, прийнято виділяти декілька ключових типів подібних стандартів, кожен з яких має свій об'єкт впливу, до яких належать: 1) трансформація дискреційних повноважень національних адміністрацій, 2) вплив на адміністративні процедури та 3) транснаціональна передача повноважень із застосування законодавства [14]. Тож, ми

спробуємо окреслити специфіку кожного з елементів подібної типології глобальних стандартів.

1) *Глобальні стандарти, що зв'язують національні суб'єкти владних повноважень у свободі розсуду (дискреційних повноваженнях) щодо публічного адміністрування в окремих сферах.* Такі глобальні стандарти фактично встановлюють певні рамки та обмеження у формуванні та реалізації державної регуляторної політики. При цьому, цей процес реалізується як через класичні форми міжнародних договорів, так і через норми, які створюються неурядовими міжнародними організаціями. Одним з прикладів останніх є Міжнародна організація зі стандартизації, норми якої є основою більшості сучасних технічних торговельних бар'єрів, що застосовуються щодо імпорту товарів.

При цьому можна виділити два підвиди таких «обмежувальних» стандартів.

А) По-перше, це *правила, що встановлюють принципи здійснення публічного адміністрування.* Прикладом подібного стандарту є правило ст. III ГАТТ «Національний режим щодо внутрішнього оподаткування та регулювання», відповідно до якої, зокрема «*1. Сторони визнають, що внутрішні податки й інші внутрішні збори та закони... не повинні застосовуватися до імпортованих чи вітчизняних товарів таким чином, щоб створювати захист для вітчизняного виробництва*». Подібний принцип зв'язує у можливості запровадження різних вимог щодо імпортованих та національних товарів і фактично обмежує можливості регулювання зовнішньої торгівлі лише засобами митного регулювання.

Б) По-друге, це *правила, що зв'язують у застосуванні засобів публічного адміністрування.* Такі правила стосуються не встановлення тих або інших правових норм, а чітко регламентують прийоми та способи застосування тих або інших засобів публічного адміністрування. Знову ж таки, прикладом може слугувати ст. XIII ГАТТ «Недискримінаційне застосування кількісних обмежень», яка визначає особливості способів встановлення та розподілу квот щодо імпорту або експорту товарів.

2) *Глобальні стандарти, що впливають на адміністративні процедури* проявляються у встановленні правил, які визначають процесуальну (порядок) та інституційну (наявність та компетенція спеціального суб'єкту) складові прийняття рішень суб'єктами владних повноважень. При цьому такі стандарти поділяються на чотири групи.

А) *Вимоги щодо порядку застосування законодавства*, які спрямовані на реалізацію принципів належного урядування, чесності, недискримінаційності та прозорості прийняття рішень. Наприклад, норми ст. Х:3(а) ГАТТ «Публікація та застосування правил торгівлі» вимагають, щоб *«Кожна сторона повинна у єдиний, неупереджений та розумний спосіб застосовувати всі свої закони, положення, рішення чи розпорядження...»*.

Б) *Вимоги щодо якості прийняття рішень* спрямовані на покращення якості прийнятих рішень з точки зору суспільно-важливих критеріїв (пропорційність, швидкість, економічність тощо). Зокрема, Конвенція Кіото в редакції 1999 р. містить Стандартне правило 6.3, згідно з яким *«При застосуванні митного контролю використовується система управління ризиками»*. Відповідно досягається завдання забезпечення вибіркової митного контролю але без шкоди для застосування заходів щодо дотримання митного законодавства, підвищується економічність та швидкість прийняття рішень про митний огляд товарів.

В) *Моделні процедури, як стандарт для національного законодавства*, передбачають визначення на міжнародному рівні моделей адміністративних процедур, які повинні бути запроваджені у національні законодавства. Класичним прикладом цього є Угода про застосування ст. VI ГАТТ, якою визначається єдиний для всіх країн-членів СОТ порядок проведення антидемпінгового розслідування.

Г) *Заміщення національної процедури правилами міжнародної угоди* передбачає наявність встановленої міжнародної угодою альтернативи щодо певної адміністративної процедури або окремих її елементів. Прикладом цього може бути процедура тимчасового ввезення товарів та транспортних засобів, яка може здійснюватися як за правилами МКУ, так і за правилами Стамбульської конвенції. Зокрема, ст. 110 МКУ передбачає можливість забезпечення дотримання вимог митного режиму тимчасового ввезення як шляхом *«застосування міжнародного митного документа (книжки А.Т.А. або книжки СРD)»*, так і шляхом *«надання фінансової гарантії у порядку, передбаченому розділом X МКУ»*.

З) *Транснаціональна передача повноважень щодо застосування законодавства* відбувається у випадках, коли іноземні суб'єкти залучаються до реалізації заходів щодо дотримання певних правил або стандартів. Наприклад ст. 6.4. Угоди про технічні бар'єри

у торгівлі СОТ встановлює, що «Членам рекомендується дозволяти брати участь органам оцінки відповідності, розташованим на території інших Членів СОТ, у своїх процедурах оцінки відповідності на умовах, не менш сприятливих, ніж ті, що надаються органам, розташованим на їхній території або на території будь-якої іншої країни» [15]. Таким чином, іноземний суб'єкт (при чому не тільки державний, а й приватний) може приймати участь у забезпеченні дотримання встановлених технічних стандартів, видаючи висновки або сертифікати, які визнаються іншою державною.

Закінчення. Слід зазначити, що глобалізовані правові режими можуть стати інструментом трансформації всієї галузі адміністративного права. Причому така трансформація повинна охоплювати не лише питання механічного запровадження окремих норм або інститутів у національне законодавство, а насамперед сприйняття тих ідей, принципів та концепцій на основі яких і сформувалися глобальні норми адміністративного права (верховенство права, належне урядування, ліберальна економічна ідея тощо). Так, наприклад, за останні роки у митному законодавстві, завдяки сприйняттю глобалізованих норм, вирішенню питань інтеграції до СОТ та утворення асоціації з ЄС, з'явилася ціла низка нових засобів реалізації публічного адміністрування митної справи, до яких належать:

- нові форми взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами управління у вигляді публічно-приватного партнерства (укладання угод між митною адміністрацією та асоціаціями імпортерів та експортерів, підприємствами-гарантами);

- нові категорії суб'єктів митних правовідносин (уповноважені економічні оператори);

- нові види адміністративних актів (індивідуальні консультації з питань застосування окремих норм митного законодавства, попередні рішення);

- нові прийоми та способи регулювання суспільних відносин (як широке застосування диспозитивного методу регулювання, що надає недержавним суб'єктам можливості обрання митних режимів (процедур), способів гарантування сплати мита, застосування компромісу у митних спорах);

- застосування інформаційно-комунікаційних технологій у публічному адмініструванні (електронне декларування, управління ризиками).

Таким чином, процес глобалізації адміністративного права має колосальний потенціал для підвищення якості національного адміністративного законодавства та здатен сприяти модернізації всієї правової системи держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур у редакції від 26 червня 1999 р. // Офіційний вісник України. 2011. № 71/№ 18. Ст. 727/Ст. 2711.
2. Schill, S. W. Transnational legal approaches to administrative law: Conceptualizing public contracts in globalization. *Rivista Trimestrale di Diritto Pubblico*, 2014 (1). P. 2.
3. Treaty of Amity, Commerce and Navigation between Great Britain and Russia. Concluded at Petersburg. December 2, 1734. At Jenkinson C. A collection of treaties of peace, commerce, and alliance between Great-Britain and other powers: from the year 1619 to 1734: to which is added, a discourse on the conduct of the government of Great-Britain in respect to neutral nations. London. J. Almon & J. Debrett, 1781. P. 75–79.
4. Convention Concerning The Creation of an International Union for the Publication of Customs Tariffs, Regulations for the Execution and Memorandum of Signature. Brussels, July 5, 1890. Irish Treaty Series No. 15 of 2009. URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/treatyseries/uploads/documents/legaldivisiondocuments/treatyseries2009/no.-15-of-2009-customs-tariffs.pdf>
5. Макаренко А. В. Митна реформа: пошук оптимальної концепції // *Lex Portus*. № 2. 2017. С. 26.
6. Dyzenhaus D. Accountability and the Concept of (Global) Administrative Law. Hauser Globalization Colloquium Fall 2008: Global Governance and Legal Theory. NYU Law School. URL: <http://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/11/Dyzenhaus-The-Concept-of-Global-Administrative-Law-2008.pdf>
7. Aman A. C. Jr, *Administrative Law And Process*. 2-nd edition. LexisNexis. 2006. P. vi–vii.
8. International Convention Relating To The Simplification Of Customs Formalities. Geneva, November 3, 1923 // League of Nations. Treaty Series. Vol. 30. 1924–1925. P. 371.
9. Митний кодекс України, 2012 // Офіційний вісник України. 2012. № 32. Ст. 1175.
10. Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 30 жовтня 1947 р. // Офіційний вісник України. 2010. № 84. Ст. 2989.
11. Кормич Б. А. Формування інституцій міжнародного митного співробітництва: від Групи Вивчення Європейського Митного Союзу до РМС/ВМО (1947–1953) // Митна справа. 2015. № 2. С. 3-10.
12. The Work undertaken by the European Customs Union Study Group on customs nomenclature and questions of customs regulations. CONTRACTING PARTIES Fourth Session. LIMITED B GAT/CP.4/45 20 April. URL: www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90320426.pdf

13. National Trade Facilitation Bodies. Recommendation No. 4, second edition, adopted by the United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business (UN/CEFACT). UN Economic Commission for Europe. Geneva. October 2001. ECE/TRADE/242. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/recommendations/rec04/rec04_ecetrd242e.pdf
14. Barak-Erez D., Perez O. Whose Administrative Law is it Anyway? How Global Norms Reshape the Administrative State // Cornell International Law Journal. Vol. 46. P. 456–497.
15. Угода про технічні бар'єри у торгівлі СОТ від 15 квітня 1994 р. // Офіційний вісник України. 2010. № 84. Ст. 2989.

